

Metadata article		
Article category (in journal)		De blinde vlek
EUR/ECLI (if applicable)		
ISSN OAA		
Case Law information	'Samenvatting'	
'Annotatie'		
Title		Klimaatverandering: ecologisch burgerschap
Subtitle		Lessen uit de geschiedenis van sociaal burgerschap in de verzorgingsstaat
Short title in header		
Author 1	First Name	Evelien
Surname Prefix		
Surname		Tonkens
Degree		Prof. dr.
Job description (Role)		Prof. dr. Evelien Tonkens is verbonden aan de vakgroep Burgerschap en Humanisering van de Publieke Sector aan de Universiteit voor Humanistiek, Utrecht.
Author 2	First Name	Menno
Surname Prefix		
Surname		Hurenkamp
Degree		Dr.
Job description (Role)		Dr. Menno Hurenkamp is verbonden aan de vakgroep Burgerschap en Humanisering van de Publieke Sector aan de Universiteit voor Humanistiek, Utrecht.
Author 3	First Name	
Surname Prefix		
Surname		
Degree		
Job description (Role)		
Authors note of article		
Abstract (for online and/or print)	Title	De blinde vlek
	Text	The most relevant part of a discussion is not what is discussed but what cannot be spoken of. The real taboos are those for which it is taboo to call them taboos. The status quo defines itself as non-ideological while denouncing any challenge to itself as radical. Therefore the column "De Blinde Vlek" frames the framers, politicizes the status quo and articulates what is not heard of.
Keyword 1		
Keyword 2		
Keyword 3		
Keyword 4		

Met opmerkingen [ed.1]: 'De blinde vlek'
[met enkele aanhalingstekens en niet elk woord gekapitaliseerd?]

Keyword 5		
Area of Law	Area 1	
Area 2		
Area 3		
Area 4		
Area 5		

Er zijn in de discussie over klimaat en milieu twee prominente beleidsposities met beide weinig aantrekkelijke rollen voor burgers. De eerste verwacht veel van de eigen verantwoordelijkheid van burgers: om zonnepanelen op hun dak te plaatsen, elektrisch te gaan rijden en te stoppen met vliegen en vlees eten. Ook bedrijven, waaronder boeren, moeten hun eigen verantwoordelijkheid nemen om hun CO₂-uitstoot en energieverbruik te verminderen.

Het beroep op eigen verantwoordelijkheid appelleert aan negatieve emoties zoals angst en schuldgevoelens. De taak is enorm, suggereert het, en ons klimaat zal hoe dan ook worden beschadigd, dus onze persoonlijke inspanningen en opofferingen beperken de schade hoogstens. Bijgevolg is er een nieuw psychologisch probleem ontstaan: eco-angst (Coffey e.a., 2021). Vooral sommige jongeren zijn zo overweldigd door de taak die voor hen ligt en hun schuldgevoelens en machteloosheid, dat ze depressief worden (Wu, Snell, & Samji, 2020). En ook als mensen niet depressief worden, is het de vraag of angst burgers activeert. Angst kan er ook toe leiden dat je verwoed probeert te houden wat je hebt, omdat je nooit weet wat de toekomst van je zal afnemen.

De tweede, tegenovergestelde benadering is alles verwachten van technologische innovatie en overheidsregulering (Arias-Maldonado, 2020; Mastini, Kallis, & Hickel, 2021). Denk aan technologieën voor energiebesparing en opslag, isolatie van gebouwen, verhoogde efficiëntie van zonne-energie en elektrisch vervoer. Deze tweede benadering appelleert aan positieve emoties zoals de hoop en het vertrouwen dat technologie onze problemen op tijd zal oplossen.

Ondertussen kunnen burgers zelf natuurlijk kunnen verantwoord consumeren, maar wat zijn hun inspanningen waard vergeleken met wat technologie voor hen belooft te doen? Deze combinatie van eigen verantwoordelijkheid en wachten op technologische redding desintegreert burgers in plaats van ze te verenigen. Het creëert gevoelens van woede, verlatenheid, machteloosheid en angst. Mensen zijn bang dat ze het geld niet hebben, vinden de opoffering die van hen wordt geëist oneerlijk en zien geen mooie toekomst in het verschiet. In het beste geval zullen we de rampen waar we toch op afsteveneren kunnen beperken. Burgers voelen zich in de kou gezet. Collectieve solidariteit ontbreekt.

Nodig is een gedeeld toekomstbeeld om naar toe te werken (De Coninck, Hurenkamp, Melsen & Opschoor, 2017). Hoe stellen we ons ons leven voor als leefbaar op deze aardbol over 30 of 50 jaar, en wat is ervoor nodig om daar te komen? Doelen als zodanig, hoe waardevol ze ook zijn als beleidsinstrument, vertellen ons daar niet veel over, terwijl eigen verantwoordelijkheid een te klein begrip is om ons richting te geven. Er is een sprong in de verbeelding voor nodig om onze toekomst voor te stellen als een gedeelde toekomst die het waard is om geleefd te worden. Wij willen bijdragen aan deze verbeeldingskracht door de relatie tussen (actief) burgerschap en klimaatverandering uit te werken.

Daarom stellen we voor om T.H. Marshalls beroemde schets van de ontwikkeling van burgerschap uit te breiden met ecologisch burgerschap als nieuwe loot in de eenentwintigste eeuw. Marshall (2013 [1950]) betoogde dat civiele burgerrechten werden ontwikkeld in de achttiende eeuw. Deze

regelen de rechten en plichten van burgers jegens elkaar. Wetten – bijvoorbeeld eigendomswetten – en instituties zoals rechtbanken en politie zijn ontwikkeld om deze rechten te waarborgen. Dankzij burgerrechten konden burgers naar de rechter stappen als ze werden mishandeld door medeburgers of hun overheid.

Maar om deze rechten betekenisvol te doen zijn voor de burgers zelf, moesten burgers het recht krijgen om de wetten te beïnvloeden waaraan ze werden onderworpen. Civiele rechten leidden daarom tot een eis om politieke rechten, zoals actief en passief stemrecht, in de negentiende eeuw. En wie stemrecht heeft, maar niet kan lezen, constant honger heeft of ziek is, en niet geleerd heeft hoe politiek en de staat werken, kan zijn of haar politieke rechten niet goed uitoefenen. Daarom waren vervolgens sociale burgerrechten nodig, zoals het recht op onderwijs, inkomen, gezondheidszorg en huisvesting.

Sociaal burgerschap werd ontwikkeld in de twintigste eeuw, stelde Marshall. Daarmee werd de ontwikkeling van burgerschap voor hem voltooid. Hij kon de ecologische crisis waar de geïndustrialiseerde landen toen al op afstevenden niet voorzien. Als hij deze crisis had voorzien, zou hij er dan ecologisch burgerschap aan hebben toegevoegd? We weten het niet. Maar geïnspireerd door Marshalls' zevenmijlslaarzen-reconstructie van de ontwikkeling van burgerschap in de westerse wereld in de afgelopen eeuwen, roepen we de huidige eeuw uit tot de eeuw van ecologisch burgerschap.

Rechten en plichten

Zoals we een verzorgingsstaat nodig hadden om sociaal burgerschap te verzekeren, hebben we nu een ecologische staat nodig om opnieuw burgerschap te verzekeren, met nieuwe rechten en plichten jegens de gemeenschap. Niet alleen als levensstijl, met het juiste milieugedrag: we hebben rechten nodig, en instellingen die een nieuw type burgerschap mogelijk maken. Instituties waarin burgers tegelijkertijd weer vorm kunnen geven aan hun rechten en plichten, met de overheid die kapitalisme temt en burgers die zichzelf organiseren naar hun mogelijkheden. Dit keer in termen van ecologie, opnieuw een substantiële diepte toevoegend aan de procedurele (burgerlijke, politieke) rechten, zoals sociale rechten eerder deden. Burgers zouden bijvoorbeeld recht kunnen krijgen op gezond, niet-vervuilend voedsel, op schoon water, schone lucht, toegang tot natuurlijke flora en fauna, toegang tot duurzame energiebronnen en op een goed geïsoleerd, klimaatvriendelijk huis.

Het interessante van rechten is dat ze ook ergens verplichtingen creëren, voor iets of iemand. Het recht op onderwijs schiep bijvoorbeeld de plicht voor overheden om scholen te organiseren, de plicht voor burgers om hun kinderen daarheen te laten gaan, en voor bedrijven om alleen volwassen werknemers in dienst te nemen. Evenzo zou het recht op klimaatvriendelijk voedsel de verplichting voor boeren en bedrijven creëren om dit te verbouwen en te distribueren, en de verplichting voor overheden om wetten te maken om burgers te beschermen tegen klimaatonvriendelijk voedsel, evenals de verplichting van de voedselinspectie en rechters om dit te controleren.

Wat maakt dat de samenleving haar opvatting van burgerschap verbreedt of verdiept? Geïnspireerd door Marshall gaan we ervan uit dat we eerst nieuwe burgerschapsrechten moeten formuleren en vervolgens moeten denken aan instituties om deze rechten vorm te geven; deze instellingen impliceren collectieve verantwoordelijkheden en wijzen op (collectieve en individuele) plichten om deze rechten te waarborgen.

Op die manier is sociaal burgerschap in de verzorgingsstaat ook een succes geworden. Wat leren we daar precies van? Bram de Swaan (1988) wijst erop hoe de pogingen van de armen om persoonlijke

verantwoordelijkheid te nemen door beter gedrag en zelforganisatie faalden, en hoe de staat het overnam en collectieve verantwoordelijkheden creëerde op het gebied van welzijn en sociale diensten, gezondheidszorg, huisvesting en onderwijs. Persoonlijke verantwoordelijkheid bleek een rem op ontwikkeling van burgerrechten. Vanaf ongeveer 1830 vonden er enorme economische en sociale veranderingen plaats in wat later geïndustrialiseerde landen werden genoemd. Industrialisatie leidde tot massale migratie naar steden, waar mensen in zeer slechte en ziekmakende omstandigheden leefden en werkten. En omdat arm en rijk nog niet ruimtelijk gescheiden waren en de armen ook bij de rijken thuis werkten als dienstmeisjes en kindermeisjes, werden de rijken net als de armen getroffen door epidemieën.

Vanaf 1850 werd het voor steeds meer mensen duidelijk dat de industrialisatie deze problemen had veroorzaakt en dat ze moesten worden aangepakt. Maar hoe? De rijken gaven de armen de schuld dat ze deze verantwoordelijkheid voor hun ellende niet op zich namen. De armen waren onbeschaafd, beweerden de rijken. De armen misten het uithoudingsvermogen om geld te sparen en zichzelf uit de armoede te halen. Sommige arme mensen geloofden dit zelf en richtten collectieven op om samen te sparen. Na een tijdje bleek echter dat ze simpelweg niet genoeg verdienden om te kunnen sparen. Hierdoor ontstond twijfel over de geldigheid van persoonlijke verantwoordelijkheid als oplossing voor armoede.

Zelfs epidemische ziekten zoals cholera werden eerst gezien als een kwestie van persoonlijke verantwoordelijkheid. De armen zouden een smerig leven leiden en beschaving en gedisciplineerd gedrag ontberen dat nodig is voor persoonlijke hygiëne, hoewel het niet duidelijk was hoe hun omstandigheden een meer hygiënische levensstijl zouden toestaan. Als reactie op deze diagnose zochten sommige rijken hun toevlucht in nieuwe buitenwijken buiten het stadscentrum, zodat ze niet meer tussen de armen hoefden te leven. Ze legden hun eigen riolering aan, op basis van abonnements. Andere rijken bleven echter in de binnensteden wonen. Bovendien hadden de rijken, zelfs toen ze hun toevlucht hadden gevonden in de buitenwijken, nog steeds arme mensen nodig, bijvoorbeeld om hun huizen schoon te maken, voor hun kinderen te zorgen en hun eten te koken. Deze nabijheid hield in dat zelfs de rijken in de buitenwijken nog steeds werden getroffen door cholera-epidemieën.

De onmogelijkheid om te ontsnappen aan een gedeeld lot ondersteunde het aanvankelijke marginale idee dat er iets moest veranderen aan de inrichting van de stad. Armoede en ziekte bleken niet op te lossen door te vertrouwen op individueel gedrag. Arbeiders konden niet sparen, omdat ze te weinig verdienden. Ze konden geen hygiënischer leven leiden, want ze leefden dicht opeengepakt in vochtige kelders, zonder schoon water of riolering. En aan epidemieën zouden de rijken niet kunnen ontsnappen, als de armen er niet aan konden ontsnappen.

Verandering van diagnose

Cruciaal was dat de diagnose van het probleem verschoof: het probleem was niet langer individueel wangedrag, maar een gebrek aan infrastructuur en collectieve voorzieningen. Mensen begonnen te beseffen dat armoede een collectief probleem was dat alleen kon worden opgelost door grootschalige collectieve diensten, waarvan de meeste gebaseerd waren op burgerrechten. Voorzieningen als riolering en schoon water, maar ook recht op een uitkering bij ziekte, ouderdom of arbeidsongeschiktheid, en onderwijs. Diensten die de hele structuur van de samenleving zouden veranderen en die voor iedereen toegankelijk zouden zijn. Vanaf 1850 werden dergelijke rechten en diensten ingevoerd om de ellende van de industriearbeiders te bestrijden, en deze rechten kwamen niet spontaan en ook niet allemaal tegelijk. Steden moesten schoon gehouden worden. De huizen van arbeiders moesten schoner, met meer frisse lucht en zonneschijn, en met afvoer van vuil en

aanvoer van schoon water. Er zouden overal scholen moeten zijn, en ziekenhuizen en instanties om socialezekerheidsuitkeringen te verdelen. Bejaardentehuizen en gezondheidszorg voor gehandicapten.

Hoewel toegankelijk voor alle burgers, zouden deze voorzieningen het meest van de rijken eisen. Ze zouden immers meer belasting moeten betalen, terwijl ze niet direct belang hadden bij een collectieve verzekering tegen ziekte of invaliditeit, hun eigen riolering konden regelen en hun eigen onderwijs. De rijken hebben zich daarom lang verzet tegen de ontwikkeling van de verzorgingsstaat, wijzend op de persoonlijke verantwoordelijkheid van de armen. Maar toen er eenmaal collectieve voorzieningen waren gerealiseerd, werd duidelijk dat ook de rijken er baat bij hadden dat epidemische ziekten werden bestreden, arbeiders beter opgeleid en gezonder en fitter waren. Zodra ze tot stand gekomen waren, verstomde het verzet tegen deze voorzieningen vrijwel geheel. De nieuwe voorzieningen verbonden arm en rijk, omdat ze hen op gelijke voet brachten met betrekking tot sociale basisvoorzieningen. Van rond 1900 tot 1980 kende de verzorgingsstaat in de meeste geïndustrialiseerde landen een enorme expansie (met een pauze tijdens de Tweede Wereldoorlog). En hoewel de verzorgingsstaat in verschillende landen verschillende vormen heeft, al sinds zijn ontstaan aan kritiek onderhevig is en bij vlagen ook sterke bezuinigingen onderging, is hij nergens verdwenen, de bedragen die we er aan uitgeven zijn nog altijd omvangrijk.

Net als sociaal burgerschap, moet ecologisch burgerschap worden gebouwd op rechten en instituties die deze rechten kunnen waarborgen. Bovendien moet ecologisch burgerschap, net zoals sociaal burgerschap deed, solidariteit opbouwen, niet alleen tussen rijk en arm, maar ook tussen mensen en dieren en planten, en met toekomstige generaties, door ze allemaal op gelijke voet te plaatsen. Alle burgers profiteren van ecologische rechten. Dit plezier brengt ook verantwoordelijkheden met zich mee, verantwoordelijkheden die een begrijpelijke last zijn omdat ze een beter leven voor iedereen opleveren. Dit is het soort solidariteit dat tot uitdrukking komt in Marshalls opvatting van burgerschap, niet alleen als een geheel van individuele rechten en aanspraken, maar als een institutioneel ondersteund idee van rechtvaardigheid. Maakt deze verschuiving naar collectieve verantwoordelijkheid burgers niet tot luie consumenten die alleen maar willen dat de overheid hen bedient en niet zelf verantwoordelijkheid willen nemen? Integendeel. Onderzoek naar verzorgingsstaten heeft herhaaldelijk aangetoond dat genereuze verzorgingsstaten actieve burgers creëren, terwijl beperkte verzorgingsstaten burgers passiever houden (Rothstein & Stolle, 2008; Szreter 2002). Dit is van grote betekenis voor de betrokkenheid van burgers bij de implementatie van huidige klimaatmaatregelen, niet een goed hart maar goede instituties garanderen engagement.

Conclusie

Het oplossen van de ecologische crisis is een gigantische taak, maar dat gold ook voor het oplossen van de armoedecrisis in de negentiende eeuw. Dat kon toen, dus waarom nu niet? Natuurlijk zijn er verschillen tussen de opkomst van het sociaal en het ecologisch burgerschap (vgl. Meadowcroft, 2005; Morel, Palier & Palme, 2012; Ottolin, Heinonen & Junnila, 2018). Ecologisch burgerschap is niet gekoppeld aan groei, eerder aan verlies en krimp. En onder meer door globalisering gaan ecologisch burgerschap en democratisering niet gelijk op, kunnen soms zelfs elkaar tegenwerken. Juist daarom moet ecologisch burgerschap, net als eerder ecologisch burgerschap, worden gezien als onder constructie, als 'in de maak'. De belanghebbende 'klasse' – dit keer zijn we het niet alleen allemaal, maar zijn ook toekomstige generaties belanghebbend – moet zichzelf weer leren zien als groep. De spanning tussen democratie en ecologisch burgerschap benadrukt de noodzaak om eerlijke, herverdelende maatregelen te ontwikkelen: offers van de rijken, niet van de armen. Maar voor rijk en arm is er verlies van privileges, aspiraties en manieren van leven. Dat onder woorden

brenge en delen kan nieuwe solidariteit creëren ('we zitten allemaal in hetzelfde schuitje') (Elliott, 2018).

Om burgers voor klimaatverandering te verenigen, moeten we ecologisch burgerschap bevorderen en versterken in de geest van sociaal burgerschap: als een integrerende kracht van burgers, gebaseerd op rechten die gelijkheid en solidariteit bevorderen door middel van collectieve, herverdelende oplossingen.

Literatuur

- Arias-Maldonado, M. (2020). Sustainability in the Anthropocene: Between extinction and populism. *Sustainability*, 12 (6): 2538.
- Coffey, Y., Bhullar, N., Durkin, J., Islam, M.S., & Usher, K. (2021). Understanding eco-anxiety: a systematic scoping review of current literature and identified knowledge gaps. *The Journal of Climate Change and Health*, 3, 100047.
- De Coninck, H., Hurenkamp, M., Melsen, L., & Opschoor, H. (2017) (red.) *Rood-groene politiek voor de 21e eeuw: een pact tussen generaties*. Amsterdam: Van Gennep.
- Elliott, R. (2018). The sociology of climate change as a sociology of loss. *European Journal of Sociology/Archives Européennes de Sociologie*, 59 (3): 301-337.
- Mastini, R., Kallis, G., & Hickel, J. (2021). A green new deal without growth? *Ecological Economics*, 179, 106832.
- Marshall, T.H. (2013). Citizenship and Social Class, 1950. In: S. Lazar (red.), *The Anthropology of Citizenship: A Reader*. Malden: Wiley Blackwell, 52-63.
- Meadowcroft, J. (2005). From welfare state to ecostate. In: J. Barry & R. Eckersley (red.), *The state and the global ecological crisis*. Cambridge: MIT Press, 3-23.
- Morel, N., Palier, B., & Palme, J. (2012). Beyond the welfare state as we knew it? In: N. Morel, B. Palier, & J. Palme (red.), *Towards a social investment welfare state*. Bristol: Policy Press, 1-30.
- Ottelin, J., Heinonen, J., & Junnila, S. (2018). Carbon and material footprints of a welfare state: Why and how governments should enhance green investments. *Environmental Science & Policy*, 86, 1-10.
- Rothstein, B., & Stolle, D. (2003). Social capital, impartiality and the welfare state: An institutional approach. In: M. Hooghe & D. Stolle (red.), *Generating social capital*. New York: Palgrave Macmillan, 191-209.
- Swaan, A. de (1988). *In care of the state: Health care, education and welfare in Europe and the USA in the modern era*. Cambridge: Polity Press.
- Szreter, S. (2002). The state of social capital: Bringing back in power, politics, and history. *Theory and Society*, 31 (5): 573-621.
- Wu, J., Snell, G., & Samji, H. (2020). Climate anxiety in young people: A call to action. *The Lancet Planetary Health*, 4 (10): e435-e436.